

ERFGOED

actueel

Bureau
voor
cultureel erfgoed
en
educatie

erfgoed in een veranderende omgeving

Erfgoededucatie rond gedigitaliseerde content

Erfgoed Actueel
Tineke de Danschutter
Oktober 2002
(Tekstueel geredigeerde versie september 2004)

ICT binnen beleid BEA

Inhoud

Vooraf	3
Samenvatting	4
1. De rol van ICT in het beleid van OCenW	5
1.1 Algemeen	5
1.2 ICT na 2002	5
1.3 Beleidsbrieven ICT en cultuur	5
1.4 Cultuur is voor iedereen	7
2. ICT in het beleid van scholen en erfgoedinstellingen	8
2.1 Stand van zaken op de scholen	8
2.2 Stand van zaken bij de erfgoedinstellingen	8
3. Erfgoed Actueel	9
3.1 Missie Erfgoed Actueel	9
3.2 De rol van ICT binnen het beleid van Erfgoed Actueel	9
4. Een ICT-toekomstvisie voor Erfgoed Actueel	11
4.1 Twee scenario's	11
4.2 Naar een bredere methodiek	12
5. Vervolgacties	15
5.1 Intern	15
5.2 Extern	15
5.3 Op termijn	15
Bijlage	17
1. werkplan 2001	17
2. Werkplan 2002	18

Vooraf

Deze notitie is geschreven om binnen Erfgoed Actueel discussie op gang te brengen over de rol die ICT kan spelen in het beleid van deze instelling. In deze context wordt ICT opgevat als een instrument om de doelstellingen die Erfgoed Actueel nastreeft aan te scherpen en de gewenste ontwikkelingen vorm te geven.

Na een overzicht van de rol van ICT in het beleid van OCenW in het algemeen wordt stilgestaan bij de visie die de staatssecretaris voor Cultuur heeft op de relatie tussen e-cultuur¹ en de praktijk van het cultuurbeleid. Ook de speerpunten van de demissionaire staatssecretaris komen aan bod. Daarna wordt ingegaan op de dagelijkse ICT-praktijk bij de 'natuurlijke' partners van Erfgoed Actueel: de scholen en de erfgoedinstellingen. Als laatste wordt het huidige (ICT-)beleid van Erfgoed Actueel in kaart gebracht. Uiteindelijk wordt geschetst welke rol ICT gaat spelen binnen de taken van Erfgoed Actueel.

¹ Onder eCultuur wordt alle processen van de relatie tussen ICT en de productie en consumptie van kunst en cultuur in het digitale domein verstaan (*Beleidsbrief eCultuur* voorjaar 2002).

Samenvatting

Algemeen

Op algemeen beleidsniveau heeft de integratie van ICT in het onderwijs grote aandacht. De randvoorwaarden waaronder ICT in het onderwijs optimaal kan functioneren zijn bekend. De vraag naar de mogelijke bijdrage van ICT aan het oplossen van bestaande knelpunten én de uitdagingen waar het onderwijs voor staat, is echter nog niet beantwoord. Eén van de discussiepunten voor de komende periode is de wijze waarop het ministerie van OCenW de ontwikkelingen op het gebied van onderwijs en ICT kan stimuleren. In ieder geval zal in beleidsdocumenten moeten worden aangegeven wat de rol van ICT in het onderwijs kan zijn. Tevens zullen goede voorbeelden beschikbaar moeten worden gesteld en experimenten mogelijk gemaakt.

Cultuur en ICT

Diverse ontwikkelingen binnen OCenW zijn van belang voor Erfgoed Actueel. Zo legt het ministerie sterke nadruk op het ontwikkelen van content voor Kennisnet en het world wide web. De erfgoedinstellingen worden als leverancier gezien van deze digitale content. Het ministerie vindt het voor het onderwijs van belang dat er een soort keurmerk komt voor educatieve websites. Verder wordt de mogelijkheid onderzocht om in een pilot een overzicht op te stellen van de behoefte aan materiaal gebaseerd op leermethoden en werkvormen voor enkele onderdelen van het curriculum voor het funderend onderwijs (het primaire en voortgezet onderwijs). Op basis van zo'n onderzoek kunnen gemeenschappelijke behoeften worden vastgesteld en prioriteiten geformuleerd.

Scholen en erfgoedinstellingen

De scholen zijn - zoals in het hele erfgoededucatiebeleid - de zwakste schakel. Het ontbreekt hen vaak aan de kennis, visie en capaciteit om ICT als hulpmiddel in het leerproces in te zetten. Tegelijkertijd gaat erfgoedinstellingen steeds meer het belang inzien van digitale informatie. De grotere instellingen hebben meestal educatieve applicaties ontwikkeld.

Erfgoed Actueel en ICT

In zijn toekomstvisie 2001-2004 wees Erfgoed Actueel op het belang van de digitale informatie en digitale collecties van musea, bibliotheken, archieven, monumenten en archeologische instellingen als steeds belangrijker wordende bron voor het onderwijs. ICT werd daarbij gedefinieerd als hulpmiddel in de erfgoededucatie.² Wel werd expliciet gesteld dat het gebruik van ICT een meerwaarde moest hebben. ICT werd gezien als een aanvulling bij het werken met de tastbare bron. Als voorbeeld wordt genoemd van het zeldzame archiefstuk dat anders zijn leven in afzondering zou moeten slijten. Hiermee koos Erfgoed Actueel impliciet voor zichtbare en tastbaar aanwezige erfgoedbronnen in het onderwijs.

In het werkplan van 2002 is gesteld dat de ontwikkelingen in het culturele digitale domein een nadere plaatsbepaling van erfgoedbronnen in het onderwijs vereisen. Daarmee sluiten we ons aan bij de nadruk die er momenteel wordt gelegd op het grootschalig digitaliseren van content. Erfgoed Actueel neemt zich voor een methodiek te ontwikkelen die de voordelen van gedigitaliseerde content verbindt aan erfgoed dichtbij. Kortom: het abstracte en het concrete worden verbonden met als doel de verworvenheden van de erfgoededucatie tot nu toe te behouden en uit te breiden.

² *Tijdelijk in dienst van de eeuwigheid: voortgangsverslag en toekomstvisie van Erfgoed Actueel (1999), p. 23: 'Speerpuntenbeleid 2000-2004'.*

1. De rol van ICT in het beleid van OCenW

1.1 Algemeen

Het project *Onderwijs on line* ging in 1999 van start. De overheid wilde randvoorwaarden treffen om ICT in het onderwijs te integreren. Argumenten waren:

- ICT op school is onderdeel van voorbereiding op het leren functioneren in de maatschappij; onderwijs zonder ICT is niet geloofwaardig.
- ICT kan het onderwijs verrijken, verbeteren en aantrekkelijker maken voor de leerling;
- de organisatie van het leerproces kan vergemakkelijkt worden

De nadruk van *Onderwijs on line* (1999-2002) lag vooral op het opbouwen van de digitale infrastructuur³ en de nascholing van docenten. De meeste activiteiten van *Onderwijs on line* zijn gerealiseerd. Belangrijk onderdeel was de aansluiting van alle scholen op Kennisnet. Hiermee is de infrastructuur als een van de belangrijkste voorwaarden om ICT te integreren in het onderwijs gerealiseerd. Na 2002 wil de overheid zich richten op de mogelijkheden van ICT om de kwaliteit en het rendement van het onderwijs te verbeteren.⁴ Binnen het project *ICT na 2002* is in kaart gebracht wat de rol van OCenW daarin zou kunnen zijn.

1.2 ICT na 2002

In de in het voorjaar van 2002 verschenen discussienota *ICT na 2002* wordt het toekomstscenario voor 2006 geschetst: middels de inzet van ICT zal het leerproces getransformeerd zijn in een leertraject, waar maatwerk wordt geleverd.⁵ En al sinds het voorjaar van 2002 hebben alle scholen een aansluiting op Kennisnet. Wil de meerwaarde van ICT echter optimaal zijn, dan dient er aan vier voorwaarden te worden voldaan:

- een goede infrastructuur ;
- de competentie van docenten om ICT te gebruiken in de les;
- een beeld binnen de instelling/schoolorganisatie over de mogelijkheden van ICT in relatie tot het gewenste onderwijsconcept;
- voldoende content.

Van deze vier voorwaarden is alleen de infrastructuur op orde.⁶ Het gaat dus niet om investeren in ICT maar om *evenwichtig investeren in ICT*.

Hierboven staan de voorwaarden waaronder ICT optimaal in het onderwijs kan functioneren. Daarnaast is er de vraag welke bijdrage ICT kan leveren aan het oplossen van bestaande knelpunten in het onderwijs en aan de uitdagingen waar het onderwijs voor staat. Hoe kan ICT worde ingezet bij het oplossen van het nijpend tekort aan leraren? In hoeverre kan ICT bijdragen aan het tegengaan van leerachterstanden en het terugbrengen van het aantal uitvallers onder leerlingen? Op welke andere onderwijsgebieden kan ICT een positieve invloed hebben? Op dit soort vragen zijn nog nauwelijks antwoorden.

Een van de discussiepunten voor de komende periode is de wijze waarop het ministerie de ontwikkelingen rond ICT in het onderwijs kan stimuleren. In ieder geval zal in beleidsdocumenten moeten worden aangegeven wat de rol van ICT in het onderwijs kan zijn. Tevens zullen goede voorbeelden beschikbaar moeten worden gesteld en experimenten mogelijk gemaakt. De discussienota *ICT na 2002*, de uitkomsten van de vervolgdiscussie (via Internet) en het Regeerakkoord zullen de basis vormen voor het onderwijsbeleid na *Onderwijs on line*.

³ 'Learning to use'. Uit: *Eindrapport ICT binnen Cultuur en School* (april 2002).

⁴ 'Using to learn'. Idem.

⁵ *Discussienota ICT na 2002: netwerken in het onderwijs*. Ministerie van OCenW, voorjaar 2002, p. 2.

⁶ Bron: *Onderwijsmonitor 2000-2001*. www.minocw.nl.

1.3 Beleidsbrieven ICT en cultuur

In het voorjaar van 2002 verscheen de *Beleidsbrief eCultuur*.⁷ Uitgangspunt daarvan is dat er te weinig aandacht is voor ICT en cultuur. De vraag wordt opgeworpen welke kansen het inventief gebruik van nieuwe media en technologie de cultuursector biedt. Bijvoorbeeld: de nieuwe technologie benutten om contact te leggen met het publiek en de toegang tot en het gebruik van de diensten van culturele instellingen te verbeteren. Onder eCultuur worden alle processen verstaan die de relatie tussen ICT en de productie en consumptie van kunst en cultuur in het digitale domein betreffen. eCultuur wordt echter ook beperkter omschreven:

- artistiek gebruik van nieuwe media;
- digitale ontsluiting van cultureel erfgoed;
- bibliotheken als wegwijzer naar digitale (en betrouwbare) informatie;
- internetactiviteiten van publieke omroep en digitalisering van audiovisuele producties (breedbandtechnologie).

De brief gaat in Hoofdstuk 1 in op de algemene betekenis van ICT voor onze samenleving en cultuur. Er wordt o.a. gesteld dat:

- het Nederlandse cultuur- en informatiebeleid er vanouds op gericht is een interessant aanbod voor zoveel burgers bereikbaar te maken;
- door de elektronische infrastructuur de verspreidingsmogelijkheden zullen toenemen;
- er dus voor aantrekkelijke en maatschappelijke waardevolle inhoud moet worden gezorgd;
- de overheid kan bijdragen door ruimte te geven aan creatieve en inventieve voorstellen van culturele organisaties;
- bestaand materiaal dat gebonden is aan de huidige dragers (papier, film) of dat uitsluitend fysiek te bezichtigen is, niet alleen moet worden geconserveerd, maar ook geschikt en bruikbaar gemaakt voor gebruik via nieuwe media.

Hoofdstuk 2 beschrijft een programma voor vernieuwing en content-productie in de culturele sector met behulp van ICT. Het gaat daarbij vooral om het stimuleren van een gunstig klimaat voor innovatie en experimenten door de overheid.

Als onderdeel van de brief *eCultuur in beeld* van 22 april 2002 is er op 27 mei 2002 een aparte *Beleidsbrief digitalisering erfgoed* aan de Kamer gestuurd. Voor het beleid van Erfgoed Actueel is een aantal aspecten van deze brieven van belang.

- De positie van de gevestigde culturele instellingen in een nieuwe, digitale omgeving. Internet biedt vele kansen in de erfgoedsector, voor musea, archieven, monumentenzorg en archeologie. Niet alleen de gangbare topstukken uit de collecties, maar ook de vele waardevolle kunstwerken die nu zelden het depot verlaten kunnen worden ontsloten voor een breder publiek, en dat op tijdstippen en plaatsen naar keuze van dat publiek. Ook kunnen zij een nieuw beginpunt worden voor expressie.
- Het digitaliseringsproces is - indien goed door de overheid aangestuurd - een belangrijk middel om onze wetenschappelijke en culturele informatie gemakkelijker aan te wenden, om het erfgoed makkelijker vindbaar en bruikbaar te maken en bij te laten dragen aan een kennisinfrastructuur.
- Even belangrijk als de vraag wat én hoeveel te digitaliseren wordt de vraag: hoe kunnen we ervoor zorgen dat te digitaliseren informatie voor zoveel mogelijk toepassingen (meerdere doelgroepen, niveau's) geschikt, beschikbaar en herbruikbaar wordt. Aspecten als duurzaamheid, standaarden en interoperabiliteit verdienen dan ook meer aandacht, de investeringen moeten wel rendabel zijn! Bereikt moet worden: *transparantie* (onbelemmerde toegang), *duurzaamheid* (bestendige toegankelijkheid) en *relevantie* (het materiaal is onderdeel van een kennisinfrastructuur en nieuwe betekeniscontext moet continu kunnen worden toegevoegd).

⁷ Te downloaden via www.minocw.nl.

Ter illustratie van deze punten wijst OCenW erop dat er een groot aantal belangwekkende initiatieven bestaat, die in veel gevallen voortbouwen op het bestaande geautomatiseerde collectiebeheer. Projecten als Kleur van Nederland, Cultuurwijzer, het Geheugen van Nederland etc. hebben als hoofddoel het voor gebruikers betekenisvol beschikbaar maken van grote hoeveelheden erfgoedbronnen en de bijbehorende informatie. Kennis van en inspelen op de vraagkant zijn van essentieel belang hierbij. Om dit te bereiken zal de rol van de overheid duidelijk kaderstellend en voorwaardenscheppend moeten worden. In dat kader spelen voor OCenW o.a. de volgende beleidsopgaven:

- Er komt een coördinatiecentrum digitalisering. De Vereniging Digitaal Erfgoed Nederland (DEN) zou dat (voor een deel) kunnen oppakken;
- Subsidiecriteria moeten duidelijke kaders scheppen voor de digitalisering;
- Procedures en standaarden worden als voorwaarde gesteld aan de bekostiging van instellingen en projecten; effectievere aansturing van het digitaliseringsproces bij instellingen;
- Er moet meer structurele financiering voor digitalisering komen. Digitalisering heeft immers alleen kans van slagen als ze functioneel wordt geïntegreerd in de bedrijfsvoering van de instellingen;
- Kwaliteitskeurmerken voor culturele en informatieve sites lijken nodig. De vraag is welke criteria daarbij bruikbaar zijn? Actiepunt 16 van de eCultuur brief is: 'Onderzoek in opdracht van Bureau Erfgoed Actueel met als doel te komen tot breed geaccepteerde kwaliteitscriteria die als handreiking kunnen gaan dienen bij de ontwikkeling van culturele onderwijswebsites door instellingen en bedrijven.'

Leren krijgt een grote stimulans door het internet: overal en op elk tijdstip is er instructief materiaal beschikbaar. De digitale dienstverlening die in de culturele sector tot ontwikkeling komt, geeft daar een zeer interessante bijdrage aan. Alle vormen van onderwijs zijn hier partners die deze diensten benutten bij de vernieuwing van het leerproces. Vooral de vakken met een belangrijke culturele inhoud kunnen levendiger worden door gebruik van ICT, waarbij Kennisnet een belangrijke rol speelt. Het inhoudelijk aanbod van Kennisnet (vanuit o.a. de culturele instellingen) moet aansluiten bij de vraag vanuit het onderwijs. We moeten onderzoeken welke content leraren en uitgeverij nodig hebben om hun lessen multimediaal te ondersteunen, met garanties voor continuïteit. Daarom is Actiepunt 23 van de Beleidsbrief eCultuur een onderzoek of bij wijze van een pilot een overzicht is op te stellen van de behoefte aan materiaal gebaseerd op leermethoden en werkvormen voor enkele onderdelen van het curriculum voor het funderend onderwijs (primair en voortgezet onderwijs). Op basis van zo'n onderzoek kunnen gemeenschappelijke behoeften worden vastgesteld en prioriteiten geformuleerd.⁸

1.4 'Cultuur is voor iedereen'

De demissionaire staatssecretaris Cees van Leeuwen ziet zichzelf als regisseur van 'Cultuur is van iedereen'. Hij wil dat kinderen op jongere leeftijd kennismaken met cultuur en noemt op het gebied van erfgoededucatie onder andere meer excursies naar culturele instellingen (monumenten, media, musea, etc). Verder wil hij het model 'Kunstenaar in de klas' waarbij kunstenaars worden opgeleid om vaklessen in het primair onderwijs te verzorgen en het Leids model (leerlingen bezoeken ieder jaar een ander museum) landelijk toepassen.

In zijn beleid zal hij benadrukken dat de cultuursector meer gebruik moet maken van de mogelijkheden van ICT. Hij noemt daarbij specifiek de digitalisering van cultureel erfgoed en het aanbieden hiervan via Kennisnet, en het verder ontwikkelen van Kennisnet.

⁸ Voor het beleid van Erfgoed Actueel heeft dit gevolgen, zie onder 'vervolgacties' aan het einde van deze beleidsnotitie.

2. ICT in het beleid van scholen en erfgoedinstellingen

2.1 Stand van zaken op de scholen

In het primair en het voortgezet onderwijs zijn alle scholen op Kennisnet aangesloten. Gemiddeld is er één computer op dertig leerlingen. In de dagelijkse onderwijspraktijk is er echter nog weinig van te merken dat ICT binnenkort *het* middel wordt om het leerproces te transformeren. De oorzaak hiervoor lezen we in de nota *ICT na 2002*: veel scholen hebben geen beeld van de mogelijkheden van ICT voor het gewenste onderwijsconcept en niet genoeg docenten hebben de competentie om ICT te gebruiken in de les. Daarnaast ontbreekt het de scholen vaak aan de benodigde middelen.

Computers staan vaak in lokalen die gewoon worden ingeroosterd als leslokaal. Een leraar die de computer wil gebruiken, moet dan eerst van lokaal ruilen met een collega. Bovendien wordt vaak klassikaal met de computer gewerkt. Van flexibele trajecten en optimaal leren met behulp van ICT is dan - ondanks het gebruik van de computer - geen sprake. Ook de techniek is vaak een probleem. een computer die kapot is, wordt niet zomaar vervangen. Ten slotte laadt Kennisnet erg langzaam in.

Er zijn wel genoeg pilotprojecten in het land waar wordt proefgedraaid met toekomstige ontwikkelingen. De ICT-voorhoedescholen (waar leerlingen vaak een eigen laptop hebben), de scholen die experimenteren met een elektronische leeromgeving (ELO)⁹, en natuurlijk scholen die geld hebben gekregen in het kader van de Subsidieregeling ICT-projecten in het onderwijs 2001-2002 zijn daar voorbeelden van. Maar voorlopig doen leerlingen thuis meer digitale vaardigheden op dan op school.¹⁰

2.2. Stand van zaken bij de erfgoedinstellingen

Erfgoedinstellingen zien het belang van digitalisering in. De grote musea, de Koninklijke Bibliotheek (KB) en de grote archieven hebben een deel van hun collectie gedigitaliseerd op Internet staan. De meeste sites zijn bedoeld voor een groot publiek, maar de meerderheid van deze instellingen heeft inmiddels ook één of meerdere gesloten onderwijsapplicaties voor het voortgezet onderwijs en soms het primair onderwijs op hun website staan. De meeste lijken te zijn ontwikkeld op basis van eindtermen en kerndoelen en daarmee te voldoen aan onderwijsseisen. Niet duidelijk is of er sprake is van een didactisch concept in deze applicaties. Interessant is verder ook of én hoeveel docenten er zijn die de sites van erfgoedinstellingen in hun lesprogramma opnemen. Daar zijn echter geen cijfers over beschikbaar.¹¹

⁹ Zie ondervervolgacties voor eventueel beleid van EA in deze.

¹⁰ De invloed van de scholen op de digitale vaardigheden van leerlingen gering. Verschillen in vaardigheden tussen leerlingen zijn vooral een kwestie van milieu en van herkomst, veel minder het gevolg van de les op school (instructie) en de verdeling van leerlingen naar hogere en lagere schooltypen (selectie). Het onderwijs slaagt er niet in een eventuele aanwezige achterstand in digitale vaardigheden terug te dringen. Bron: *Van huis uit digitaal: verwerving van digitale vaardigheden tussen thuismilieu en school*. Sociaal en Cultureel Planbureau, april 2002.

¹¹ Zie onder Vervolgacties.

3. Erfgoed Actueel

3.1 Missie Erfgoed Actueel

Erfgoed Actueel interpreteert cultureel erfgoed als materiële sporen uit het verleden in het heden die zichtbaar en tastbaar aanwezig zijn, zoals voorwerpen in musea, archeologische vondsten, archieven, monumenten en landschappen, maar ook de daaraan verbonden gebruiken en gewoonten.¹²

Erfgoed Actueel stimuleert het gebruik van cultureel erfgoed in het onderwijs. Het bureau informeert en ondersteunt vragers en aanbieders op het terrein van onderwijs en erfgoed en adviseert overheden over beleid en culturele infrastructuur. Achterliggend doel is kinderen en jongeren in contact te brengen met hun culturele omgeving, zodat cultureel erfgoed een plaats krijgt in hun belevingswereld. Hierdoor kunnen zij respect leren krijgen voor hun omgeving en historisch besef ontwikkelen. Uiteindelijk zal dat ook het draagvlak voor cultuurbehoud in de samenleving versterken.¹³

Sleutel van het welslagen van de missie ligt in de mate waarin cultureel erfgoed als onderwerp aansluit en aanslaat bij het onderwijs. Erfgoedinstellingen moeten daarom beschikken over zowel kennis van het onderwijs als kennis van didactiek en een vraaggerichte attitude bevorderen.

Erfgoed Actueel heeft in haar strategie naar het onderwijs het gebruik van erfgoed niet als doel geformuleerd, maar als middel. Niet zozeer de inhoud, maar vooral het gebruik van cultureel erfgoed staat centraal in het onderwijs. Erfgoed als gereedschapskist, *toolkit*, die gebruikt kan worden bij onderzoekend, bron- en ervaringsgericht leren. Cultureel Erfgoed kan bij zeer uiteenlopende vakken als instrument worden ingezet.¹⁴

3.2 De rol van ICT binnen het beleid van Erfgoed Actueel

De belangrijkste beleidslijnen van Erfgoed Actueel zijn:

- Informatieoverdracht: het verstrekken van informatie over cultureel erfgoedprojecten en over didactische toepassingen in onderwijs- en cultuurveld;
- Deskundigheidsbevordering: de ontwikkeling en overdracht van methoden en didactiek voor het onderwijs zowel voor erfgoed als voor onderwijsinstellingen;
- Onderwijsinhoud: de inbedding van cultureel erfgoed in het formele onderwijsinstrumentarium en binnen reguliere onderwijstrajecten;
- Advies en beleid: adviseren van overheden, culturele instellingen en particulieren over een effectieve organisatie en infrastructuur voor erfgoededucatie.¹⁵

Het jaarlijkse activiteitenplan van Erfgoed Actueel is gebaseerd op deze beleidslijnen.

In zijn toekomstvisie uit 1999 wees Erfgoed Actueel op het belang van digitale informatie en digitale collecties van musea, bibliotheken, archieven, monumenten en archeologische instellingen als steeds belangrijker wordende bron voor het onderwijs. ICT werd daarbij gedefinieerd als hulpmiddel in de erfgoededucatie.¹⁶ Wel werd expliciet gesteld dat de meerwaarde van ICT- onderwijs voor het werken met cultureel erfgoed altijd voorop staat. Als voorbeelden werden genoemd het digitaliseren van zeldzame archiefdocumenten die niet aangeraakt mogen worden of het digitaal kunnen 'afpellen' van archeologische kaartlagen.

¹² *Tijdelijk in dienst van de eeuwigheid*, voortgangsverslag en toekomstvisie van Erfgoed Actueel 1999, p. 4.

¹³ Idem.

¹⁴ Idem, p. 5-6.

¹⁵ Idem, p. 20.

¹⁶ Idem, p. 23: 'Speerpuntenbeleid 2000-2004'.

Hoewel het ICT-beleid in de toekomstvisie uit 1999 onderdeel vormt van de deskundigheidsbevordering ¹⁷ zijn er ook raakvlakken met de beleidslijnen informatieverstrekking en advies. De erfgoed startpagina (inmiddels opgegaan in www.erfgoedactueel.nl) indertijd geïnitieerd vanuit Erfgoed Actueel, de website van EA en het daarop geplaatste projectloket getuigen daarvan.

Sinds 1999 is de ontwikkeling van ICT snel gegaan. Erfgoed Actueel is daarin tot op zekere hoogte meegegaan (zie de werkplannen in bijlage 1). Er is vooral ingespeeld op wat ICT kan betekenen voor informatie over erfgoededucatie en de activiteiten van Erfgoed Actueel.¹⁸ Aan de nationale en internationale ontwikkeling rond de digitalisering van content voor het world wide web wordt nog weinig aandacht besteed. Dit jaar initieert Erfgoed Actueel een onderzoek naar het zoekgedrag van leerlingen. Hiermee breidt Erfgoed Actueel haar activiteiten uit: in 1999 werd ICT gezien als een middel om derden te informeren over erfgoededucatie, nu is ICT ook een middel om het leren met erfgoed te bevorderen.

¹⁷ Idem, paragraaf 2.9 p. 18.

¹⁸ Voor deze notitie is deze invalshoek verder niet van belang.

4. Een ICT-toekomstvisie voor Erfgoed Actueel

Doel van deze notitie is vaststellen welke rol ICT kan spelen in het door Erfgoed Actueel vastgestelde beleid. ICT wordt opgevat als een instrument om de doelstellingen die Erfgoed Actueel nastreeft aan te scherpen en de gewenste ontwikkelingen vorm te geven.

4.1. Twee scenario's

ICT wordt binnen Erfgoed Actueel ingezet voor het verschaffen van informatie over erfgoededucatie (via www.erfgoedactueel.nl en het projectloket), maar heeft ook alle aandacht als leermiddel voor erfgoededucatie. Een minstens zo belangrijke taak van Erfgoed Actueel is immers deskundigheidsbevordering op het gebied van erfgoededucatie. Erfgoed Actueel verstaat hieronder: de ontwikkeling en overdracht van methoden en didactiek voor het onderwijs, zowel voor erfgoed- als voor onderwijsinstellingen. In 1999 werd de meerwaarde van ICT voor erfgoededucatie nog gezien in het digitaliseren van bronnen die anders niet door leerlingen bekeken konden worden (het zeldzame archiefstuk). Inmiddels is duidelijk geworden dat ICT nog meer kan betekenen:

- de collectie van de archieven wordt beter bereikbaar door digitalisering van bronnen;
- leerlingen kunnen zich oriënteren op een veel groter deel van de collectie;
- het leerproces kan door ICT-verwerkingsopdrachten uitdagender zijn en meer noden tot samenwerking.

Maar de inzet van ICT gaat nog veel verder en Erfgoed Actueel gaat hierin mee.¹⁹ Onder andere door het onderscheid te maken tussen de inzet van ICT als verwerkingsvorm en de inzet van ICT om content te verkrijgen. Deze laatste ontwikkeling neemt sinds kort grote vormen aan. Voorbeelden van de eerste zijn de projecten *Zappen in je Buurt* en *VOC en ICT: virtuele leeromgeving over historie en heden van de VOC Kamers Enkhuizen, Hoorn en Medemblik* (allebei te bekijken op de cultuurpagina van Kennisnet). In deze projecten maken leerlingen lijfelijk kennis met overblijfselen uit het verleden, maar verwerken ze hun resultaten van onderzoek digitaal. Voorbeeld van het tweede is *Bronnen uit Amsterdam*. Leerlingen maken hier alleen kennis met de bron in het digitale domein. Er is geen sprake van enig tastbaar contact met materieel erfgoed.

Op grond van bovenstaande zijn er momenteel omtrent educatie met erfgoed als bron twee scenario's te onderscheiden:

Scenario's van erfgoededucatie	Digitaliseren content	Werk-vormen
1. Kinderen en jongeren worden door erfgoedinstanties in contact gebracht met hun culturele omgeving. Lessen vinden voor een deel plaats buiten de school zodat cultureel erfgoed een plek krijgt in hun belevingswereld. Hierdoor kunnen zij respect leren krijgen voor hun omgeving en historisch besef ontwikkelen. Uiteindelijk zal dat ook het draagvlak voor cultuurbehoud in de samenleving versterken. ²⁰ Leerdoelen: cognitief en affectief	Alleen als de benodigde bron niet fysiek kan worden ingezet	Van vragen maken tot ICT-verwerking (bouw website etc.)

¹⁹ Onder andere door in samenwerking met DEN een onderzoek te laten uitvoeren naar het zoekgedrag van leerlingen.

²⁰ Idem noot 19.

<p>2. Kinderen en jongeren worden in contact gebracht met (Nederlands) erfgoed door gedigitaliseerde content op het world wide web te bekijken, al dan niet in applicaties speciaal voor het onderwijs gemaakt. De voordelen liggen onmiskenbaar in het beschikbaar zijn van bronnen die anders verborgen bleven en in de mogelijkheden die ICT biedt. Er zijn drie soorten aanbieders; de lokale aanbieders (bijvoorbeeld plaatselijke archieven), de landelijke (KB, Nationaal Archief) en de buitenlandse (National Archives etc.) Leerdoel: cognitief</p>	<p>Alle content is gedigitaliseerd</p>	<p>Van vragen maken tot ICT verwerking (bouw website etc)</p>
--	--	---

De overheid en met name de staatssecretaris van Cultuur zal de komende jaren sterk inzetten op het verkrijgen van gedigitaliseerde content voor het onderwijs. De aandacht gaat daarbij vooral uit naar scenario 2, getuige ook de subsidiëring van grote projecten als het Geheugen van Nederland.

Scenario 2 is een voor Erfgoed Actueel nieuw scenario, wij zijn bekend met scenario 1. Dit scenario past binnen de doelstellingen zoals die voor erfgoededucatie zijn geformuleerd en vooral betrekking hebben op onderwijs in de eigen omgeving van de leerling. Volgens die doelstellingen wil erfgoededucatie tot stand brengen dat leerlingen:

- leren kijken naar het cultureel erfgoed in hun omgeving en zich hierover verwonderen;
- kennis en inzicht verwerven over de historische context van hun omgeving;
- respect krijgen voor het cultureel erfgoed in hun omgeving;
- hun eigen denk- en leefwereld leren relativiseren door confrontatie met het verleden;
- leren open te staan voor andere culturen, opvattingen en overtuigingen (relatie met intercultureel onderwijs);

Verder draagt erfgoededucatie bij aan het verwerven van essentiële vaardigheden op het vlak van het verzamelen en verwerken van informatie en sluit daarmee aan bij kerndoelen en eindtermen van het onderwijs.

In scenario 2 zijn al deze doelstellingen voor erfgoededucatie terug te vinden, behalve de eerste: 'leren kijken naar het cultureel erfgoed in hun omgeving en zich hierover verwonderen'.

Het is geen toeval dat deze doelstelling in het rijtje de eerste plaats inneemt. In de erfgoededucatie wordt vrijwel altijd uitgegaan van erfgoed dat dichtbij en tastbaar is. De didactische idee is dat leerlingen die eerst kennis in hun directe omgeving hebben *beleefd* door middel van bron- en ervaringsgericht leren, eerder geneigd zijn om abstractere kennis tot zich te nemen en te incorporeren. Met abstractere kennis wordt hier bedoeld:

- de historische context van hun omgeving (dichtbij en veraf);
- het verwerven van respect voor het cultureel erfgoed in hun omgeving (dichtbij en veraf);
- leren relativiseren van hun eigen denk- en leefwereld door confrontatie met het verleden
- leren open te staan voor andere culturen, opvattingen en overtuigingen (relatie met intercultureel onderwijs).

Concreet: een leerling die een lesproject rond het bijzondere en het eigene van zijn school (gebouw) heeft afgerond, zal voortaan meer geïnteresseerd zijn in onderwijs en schoolgebouwen elders en alles wat daaruit voortvloeit.

Nu veel content wordt gedigitaliseerd en afkomstig is van erfgoedinstellingen elders in het land lijken de directe beleving en affiniteit weg te vallen. Het gevaar is immers dat leerlingen de gedigitaliseerde bronnen als uitbreiding zien van het plaatmateriaal in hun schoolboek zien, inclusief opdrachten. Om ook de directe beleving en affiniteit aan bod te laten komen zou het nuttig zijn als Erfgoed Actueel een uitspraak wil doen of het nuttig is een methodiek te ontwikkelen die de voordelen van gedigitaliseerde content verbindt aan het tastbare erfgoed in de eigen omgeving.

4.2 Naar een bredere methodiek

Omdat de methodiek rond de inzet van ICT in ontwikkeling is, is hieronder eerst beschreven wat Erfgoed Actueel voorlopig als meerwaarde ziet van gedigitaliseerde content in de erfgoededucatie.

Vervolgens zijn de voorlopige randvoorwaarden voor een dergelijke methodiek geformuleerd. Deze randvoorwaarden betreffen zowel de methodiek rond bronnen en het didactisch instrument als de keuze voor ICT-applicaties. Aan het eind wordt kort ingegaan op de vraag of de verhouding tussen de natuurlijke partners in de erfgoededucatie wezenlijk zal veranderen als leerlingen met gedigitaliseerde content gaan werken.

Meerwaarde gedigitaliseerde content

Erfgoed Actueel ziet onderstaande punten als meerwaarde van gedigitaliseerde content voor de erfgoededucatie:

Op pagina 11 zijn reeds genoemd:

- De collectie van de archieven wordt beter bereikbaar door digitalisering van bronnen;
- Leerlingen kunnen zich oriënteren op een veel groter deel van de collectie;
- Het leerproces kan door ICT verwerkingsopdrachten uitdagender zijn en meer noden tot samenwerking.

Daarnaast willen we de volgende punten benadrukken:

- Erfgoedinstellingen kunnen een flexibeler aanbod opbouwen en afstemmen op doelgroepen is makkelijker;
- In één les kunnen leerlingen kennis maken met bronnen uit de diverse erfgoedsectoren;
- Instellingen kunnen het bezoek aan de studiezaal door leerlingen terugbrengen door (een deel van) de collectie digitaal toegankelijk te maken;
- Actief leren en samenwerkend leren wordt mogelijk als een elektronische leeromgeving wordt ingezet. Hier is ook een mogelijkheid voor de educatieve afdeling van een instelling om met leerlingen samen te werken;
- Content van erfgoedinstellingen vormt een betrouwbare bron voor onderzoek.

Randvoorwaarden didactisch instrument

Wat blijft?

- De kerndoelen en eindtermen blijven het richtinggevende kader;
- Actief en gedifferentieerd leren blijft de methode;
- De wensen van de vraagkant (onderwijs) moeten worden gehonoreerd.

Wat is nieuw?

- Er moet specifiek voor onderwijs ontsloten content komen. De ontsluiting van de erfgoedbronnen moet zijn gebaseerd op het kenniskader dat de leerling (op een bepaald niveau) heeft;
- Specifieke onderwijsgroepen hebben behoefte aan specifieke gedigitaliseerde content (voor een vmbo leerling die de economische veranderingen na de tweede wereldoorlog bestudeert zijn foto's en advertenties aansprekender dan een lange verhandeling over de veranderende economie);
- De link met het tastbare erfgoed in de eigen omgeving moet ergens in de loop van een project met gedigitaliseerde content een plaats krijgen.

Welke ICT- applicaties zijn van belang?

ICT ontwikkeld voor onderwijsdoelen kan in verband met de beschikbare gelden nooit zo flitsend zijn als computerspelletjes. Dat hoeft ook niet omdat de doelen anders zijn: niet het vermaak staat voorop, maar het gebruik van ICT om leerlingen die zaken te laten ontdekken die anders alleen mondeling en dus meestal abstract kunnen worden uitgelegd. Bijvoorbeeld: verschillende verflagen zichtbaar maken, driedimensionaal afbeelden in plaats van tweedimensionaal, inzoomen op beschadigingen van bijvoorbeeld archiefstukken, het in versneld tempo laten zien wat vocht in een archief vol papier doet etc.

De plaats van de bron

Bijna iedereen die een onderwijsapplicatie ontwikkelt, bedenkt eerst de doelstellingen en zoekt daarna de juiste bronnen erbij. De bronkeuze is dan afhankelijk van de (cognitieve) lesdoelen. Erfgoed Actueel stelt dat in de erfgoededucatie de bron het vertrekpunt voor onderzoek is. Erfgoededucatie rond gedigitaliseerde content betekent dan ook dat de leerapplicatie wordt bepaald door de bronnen (hoewel enige sturing vanuit de educatie nooit ontbreekt, zie ook onder de randvoorwaarden hierboven). Net zoals iedere onderzoeker zich laat leiden door de bronnen die hij vindt.

Samenwerkingsverbanden tussen scholen en culturele instellingen

Samenwerkingsverbanden tussen vragende en aanbiedende partijen zijn een belangrijke voorwaarde om een relatief goed aanbod van erfgoededucatie van de grond te krijgen. In ICT-projecten is het van belang dat beide partners - naast hun gewone deskundigheid - hun deskundigheid op het gebied van ICT inzetten. Een sterk scenario lijkt de samenwerking van een school of groep scholen die met een elektronische leeromgeving werken en een erfgoedinstelling die gedigitaliseerde content biedt. Hoe deze deskundigheid ingezet kan worden in de ontwikkeling van digitale projecten zal uit voorbeeldprojecten moeten blijken.

5. Vervolgacties

5.1 Intern

- Beleidsplan vaststellen (tweede week oktober);
- Vaststellen welke ICT-deskundigheid Erfgoed Actueel in huis moet hebben of moet inhuren om het beleidsplan goed te kunnen uitvoeren;
- Vervolgacties vaststellen. In de vorm van aanhaken bij nieuwe projecten of nieuwe pilotprojecten;
- Eindbeeld formuleren: waar staan we in 2005?

5.2 Extern

A. Inhaken op actiepunten uit de e-cultuurbrief en digitaliseringsbrief

Actiepunten	Actie Erfgoed Actueel
eCultuur Actiepunt 22: onderzoek wordt gedaan naar het vervolg van NAA in de klas. Daarbij zal samenwerking met educatieve uitgevers en andere instellingen een belangrijke plaats krijgen.	Contact met IBG (vroeger het NAA) zoeken
eCultuur Actiepunt 23: onderzoek of bij wijze van een pilot een overzicht is op te stellen van de behoefte aan materiaal gebaseerd op leermethoden en werkvormen voor enkele onderdelen van het curriculum voor het funderend onderwijs. Op basis van zo'n onderzoek kunnen gemeenschappelijke behoeften vastgesteld worden en prioriteiten geformuleerd. De onderliggende vraag is: welke content hebben leraren en uitgevers nodig om hun lessen multimediaal te ondersteunen met garanties voor continuïteit. Het is van belang mede als het vervolg van NAA in de klas zo'n mechanisme te ontwikkelen.	Contact met IBG (vroeger het NAA) zoeken
eCultuur Actiepunt 16: Onderzoek in opdracht van BEA met als doel te komen tot breed geaccepteerde kwaliteitscriteria die als handreiking kunnen gaan dienen bij de ontwikkeling van culturele onderwijs-websites door instellingen en bedrijven .	
Positie DEN. Met name afbakening Erfgoed Actueel en DEN	

5.3 Op termijn

Projecten initiëren	Hoe?
<p>Een samenwerkingsverband opzetten tussen scholen en culturele instellingen om juist samen digitale leeromgevingen te starten. Een soort netwerk gericht op deskundigheidsbevordering van docenten en culturele instellingen en aangaan van samenwerkingsverbanden tussen scholen en culturele instellingen. Projecten zijn opgebouwd volgens de randvoorwaarden die in deze nota zijn vastgelegd.</p>	<ul style="list-style-type: none">- Aanhaken bij bestaande projecten- Nieuwe projecten initiëren

2. Werkplan 2002

Beleidsonderdelen	ICT projecten	stand	afronding
Verankering in het onderwijs	Eerste -en tweedegraads lerarenopleidingen ontwikkelen een actieve website met voorbeelden van good practices <i>doorstart</i>	In oktober 2002 beslissing welke opleidingen meedoen	Zomer 2003
Projecten v.o	Onderzoek naar zoekgedrag van leerlingen i.s.m DEN	Projectplan klaar voor goedkeuring	Mei 2003
Diverse projecten	Sectorbrede website	Moet nog steeds echt starten	Afhankelijk van goedkeuring nieuwe tijdslijn door OCen W